

PO DOBRÉM, NEBO PO ZLÉM?

Trest je špatná výchovná metoda! Tento názor je dnes velmi rozšířený. Příručky o výchově dětí před tresty varují: působí víc škody než užítu, ponižují dítě, poškozují vztah mezi dítětem a vychovatelem atd. A tělesné tresty? To už je vůbec barbarství, možná i u nás bude brzy plácnutí přes dětský zadek kvalifikováno jako porušení zákona.

Text: Pavel Říčan

Dogmatické, paušální zavrhování trestů – to je omyl módních reformátorů pedagogiky, který nemá oporu ani v historické autoritě Komen-ského, ani v názorech našeho moderního psychologického klasika, profesora Ma-tějčka. (Název tohoto článku kopíruje ti-tul jeho nejúspěšnější populární knížky,

kteřá s tresty ve výchově počítá a ze které v tomto článku vděčně čerpám.)

Pravda ovšem je, že v rodinné i škol-ní výchově páchá užívání trestů obrov-ské škody. Dále je pravda, že trest je až ten poslední prostředek, ke kterému se dobrý vychovatel, ať učitel, či rodič uchyluje. A konečně je pravda, že správně

restovat je umění, kterému je třeba se učit.

Umění restovat se učíme většinou bez teorie, podobně jako umění výchovy vůbec. Čerpáme přitom ze zkušenosti s tím, jak jsme sami byli restováni jako děti, i když se samozřejmě snažíme neopakovat výchovné chyby svých rodičů. (Někdy pak tu snahu „dělat to jinak, líp než oni,“ přezneme do druhého extrému.) A nejlepším učitelem umění výchovy je život s dětmi, pokud je máme doopravdy rádi, věnujeme jim čas a jsme ochotni se učit, a to i z vlastních chyb. Přesto však může být užitečné projít si následující zásady. Pomohou nám lépe porozumět tomu, co děláme, a snad v nich najdeme i něco nového.

1. Trest musí být srozumitelný. Dítě musí vědět, za který svůj konkrétní čin (nebo nečin) je restováno. Jinak mu zbytečně ubližujeme a poškozujeme vzájemný vztah.

2. Restování má mít předem daná pravidla. Dítě má vědět, jaké jsou jeho povinnosti, co má dělat, a naopak co „se nesmí,“ a také jaké tresty budou následovat, když z daného řádu vybočí. V některých rodinách je takový systém vypracován velmi podrobně, jak to doporučuje knížka Chytrá výchova od Američana L. Koeniga. Rodiče sestaví seznam toho, co se musí a co se nesmí, a na zvláštní tabulce (ta se obnovuje každý den, u větších dětí každý týden) se zaznamenávají prohřešky. Za několik prvních prohřešků přijde varování, za ty další sankce. Sankce spočívají u Koenigů v zákazu oblíbených činností, a to v pevně stanoveném pořadí, např. zákaz pozvat si domů kamaráda, zákaz televize, zákaz internetu, zákaz jízdy na kole apod. Za mimořádné, nepředvídané prohřešky může ovšem následovat trest „mimo systém.“ Zdá se to trochu „preorganizované“, ale princip lze doporučit.

3. Spravedlivost v očích dítěte. Když chceme dítě potrestat za to, že nesplnilo určitý úkol, musíme si být jisti, že na něj stačilo svými schopnostmi, ke kterým patří i schopnost sebekontroly. Nespravedlivý je také trest za chování, jehož špatnost dítě nechápe: např. předškolní dítě neodliší ještě lež od pravdy a nevidí nic špatného na tom, že nám povídá nějaký svůj výmysl. A což když plácneme dítě za použití sprostého slova, které slyšelo z vašich úst?

4. Přiměřená přísnost. Rodiče mívají sklon restovat nepřiměřeně přísně chování, kterým se dítě vymyká jejich kontrole. Když si třeba šestiletý školák „dovolí“ rodičům zalhat, následuje „spravedlivé rozhořčení“ – nikoli proto, že by tou lží někomu ublížil nebo že by způsobil nějakou zvláštní škodu, ale prostě proto, že už mu „nevidíme do duše“, že nad ním ztrácíme část své moci.

Příliš silný trest vede dítě k útlumu, k pasivitě až apatii, kdy „už je mu všechno jedno“, anebo ke vzpouře, touze po pomstě. To jsou dvě varianty, se kterými končívají bezradní rodiče u poradenského psychologa.

5. Správné načasování. Výzkumy v laboratoři dokázaly, že jestliže chceme, aby se určité chování pokusného zvířete neopakovalo, tak „trest“ v podobě nepříjemného zvuku nebo elektrické ranky má přijít co nejdříve po takovém chování. (Známe to ostatně i z „výchovy“ našich domácích mazlíčků.) U malých dětí platí totéž. Přísné okřiknutí nebo jiný trest má následovat pokud možno ihned. Jakýkoli odklad snižuje účinnost trestu. A že je nesmysl trestat za chování, které si dítě už ani nepamatuje, to dá rozum (a naše zásada č. 1). U starších dětí může ovšem odklad trestu (např. „až přijde táta!“) znamenat trest navíc, protože čekání na to, co přijde, s sebou nese trýznivý strach. Někdy je to možná na místě, ale pozor, abychom takovou přísnost nepřehnali (viz bod 4).

6. Respektovat individualitu dítěte! Na některé dítě stačí zvýšit hlas a rozpláče se, jiné je psychicky robustnější a snese – i vyžaduje – razantnější přístup, např. jadrné vynadání. Odposlech rodičovské „moudrosti“: Občas se na něj musí houknout!

7. Respektovat vývojové výkyvy a stav dítěte. Rodiče rozčiluje, když dítě, které bylo dosud klidné a ukázněné, najednou začne „zlobit“, případně dělat chyby z nepozornosti. Typické je to u chlapců přibližně ve čtyřech letech, a znovu kolem čtrnáctého roku, možná za to může zvýšená hladina testosteronu v krvi. Příčinou zhoršeného chování může ovšem být i počínající nemoc. Někdy by bylo na místě – radí Matějček – odložit rákosku a vzít teploměr!

8. Reflektovat vlastní motivy a city. „Je to jenom dítě“ – ale jak nás dokáže „vytočit“, naštvat, urazit, zklamat! Neradi si to přiznáváme, často si to vůbec neuvědomíme – a výsledkem bývá spíš pomsta než uvážený trest.

9. Dobře trestat může jen ten, kdo miluje. Dítě musí cítit, že trestáme neradi, že nám je smutno z toho, že svým prohřeškem porušilo vzájemný vztah, že se postavilo na stranu toho horšího, co v něm je. A zvláštní věc: Kde jsou citové vztahy v pořádku, tam se dítěti potrestáním uleví od pocitu viny, který mělo, protože dobře vědělo, že jedná špatně.

10. Myslet na odpuštění. Pozor, odpustit neznamena prominout! Trest promineme tehdy, když zjistíme, že jsme ho uložili nespravedlivě, třeba omylem (např. domácí vězení), to se navíc ještě omluvíme. Zatímco odpuštění znamená, že „už se nezlobíme“, že – řečeno metaforou spíše mateřskou – „náruč je znovu otevřená“, a to i když trest prominut není, zůstává v platnosti.

*Autor je emeritním badatelem Psychologického ústavu AV ČR a učitelem Univerzity Karlovy v Praze na konci kariéry, nyní především křesťanským publicistou a laickým kazatelem
<http://www.pavelrican.cz/>*